

**Uchwała Nr XLIII/222/2022
Rady Gminy Markowa
z dnia 10 lutego 2022 roku**

w sprawie przyjęcia Programu wspierania rodziny i rozwoju pieczy zastępczej Gminy Markowa na lata 2022-2025.

Na podstawie art.18 ust.2 pkt.15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1372, poz. 1843) w związku z art. 3 ustawy z dnia 9 czerwca 2011r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t.j. Dz. U. z 2020r. poz. 821 z późn. zm).

**Rada Gminy Markowa
uchwała, co następuje:**

§ 1

Przyjmuje się Programu wspierania rodziny i rozwoju pieczy zastępczej Gminy Markowa na lata 2022-2025., stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2

Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Markowa.

§ 3

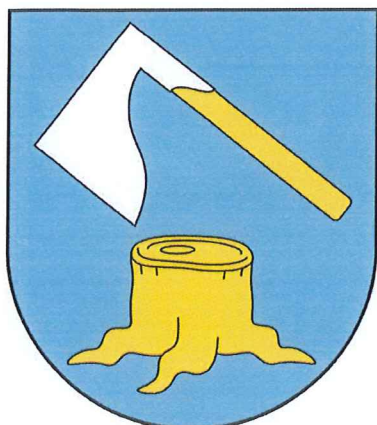
Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

**PRZEWODNICZĄCY
RADY GMINY MARKOWA**
Mania Ryznar-Folta
Mania Ryznar-Folta

Rada Gminy
Markowa

Małopolskie
Centrum
Profilaktyki

MCP

**Program wspierania
rodziny i rozwoju
pieczy zastępczej**

Gmina Markowa

2022 - 2025

Spis treści

Wstęp: znaczenie i rola społeczna rodziny	2
Rozdział 1. Podstawy prawne Programu Wspierania Rodziny i Rozwoju Pieczy Zastępczej	6
1.1. Wykaz aktów prawnych krajowych i lokalnych	6
1.2. Zadania własne gminy w zakresie wspierania rodziny i rozwoju pieczy zastępczej	6
Rozdział 2. Diagnoza sytuacji rodzin w Gminie Markowa	9
2.1. Demografia Gminy	9
2.2. Sytuacja rodzin w świetle anonimowych badań mieszkańców Gminy	16
Rozdział 3. Program Wspierania Rodziny i Rozwoju Pieczy Zastępczej	22
3.1. Cel główny Programu Wspierania Rodziny i Rozwoju Pieczy Zastępczej	22
3.2. Cele szczegółowe Programu: kierunki działań, wskaźniki monitorujące oraz realizatorzy	22
I cel szczegółowy: Wspieranie rodzin przeżywających trudności opiekuńczo-wychowawcze	22
II cel szczegółowy: Wzmacnianie roli i funkcji rodziny	24
III cel szczegółowy: Zapewnienie dzieciom pobytu w pieczy zastępczej oraz umożliwienie im powrotu do rodzin biologicznych	26
IV cel szczegółowy: Doskonalenie systemu wspierania rodziny	27
3.3. Realizacja, monitoring oraz ewaluacja Programu Wspierania Rodziny i Rozwoju Pieczy Zastępczej	28

Wstęp: znaczenie i rola społeczna rodziny

Rodzina to podstawowy i trwały składnik społecznej organizacji, pojawiający się u wszystkich znanych ludów na różnych etapach ich rozwoju. Rodzina, jako podstawowa grupa społeczna, instytucja i środowisko wychowawcze wypełnia istotne funkcje zarówno w interesie społeczeństwa, jak i jednostki, zaspokajając również potrzeby biologiczne, psychiczne i społeczne swoich członków.

Funkcje rodziny to cele, do których zmierza życie i działalność rodzinna oraz zadania, jakie pełni rodzina na rzecz swoich członków. W szerokiej literaturze dotyczącej problematyki rodziny można znaleźć wiele klasyfikacji funkcji rodziny. Klasyfikacje te nie wykluczają się, nie zaprzeczają sobie nawzajem, raczej się uzupełniają i nakładają. Jednego z takich podziałów dokonał Z. Tyszka¹. Wymienia on dziesięć funkcji rodziny, które łączy w cztery podstawowe grupy:

1. Funkcje biopsychiczne:

- funkcja prokreacyjna;
- funkcja seksualna.

2. Funkcje ekonomiczne:

- funkcja materialno-ekonomiczna;
- funkcja opiekuńczo-zabezpieczająca.

3. Funkcje społeczno-wyznaczające:

- funkcja klasowa;
- funkcja legalizacyjno-kontrolna.

4. Funkcje socjopsychologiczne:

1. funkcja socjalizacyjna;
2. funkcja kulturalna;
3. funkcja rekreacyjno-towarzyska;
4. funkcja emocjonalno-ekspresyjna.

---

¹ Z. Tyszka, *Socjologia rodziny*, Warszawa 1974, s.69.

Rodzina jako grupa społeczna i instytucja wychowawcza, ma z jednej strony wpływ na optymalizowanie wychowawcze i socjalizację dziecka, z drugiej strony zaburzone jej funkcje, wynikające z różnych negatywnych uwarunkowań życia rodzinnego, mogą doprowadzić do chaosu wychowawczego. Ze względu na pełnienie tych funkcji można wyróżnić dwie kategorie rodzin: rodziny funkcjonalne i dysfunkcjonalne.

We współczesnych rodzinach można zaobserwować pewne typowe procesy i zjawiska związane z jej funkcjonowaniem. Należy wśród nich wymienić²:

- znaczny wzrost zatrudnienia kobiet nie tylko z pobudek ekonomicznych (dążność do ciekawszego życia, samorealizacja),
- egalitaryzacja w małżeństwie i rodzinie, relatywne zmniejszenie się wartości dzieci dla rodziców (dobra konkurencyjne),
- dyferencjacja norm i wartości u poszczególnych członków rodziny, wypieranie przez współczesną cywilizację wartości tradycyjnych w tym także rodzinnych,
- autonomizacja członków rodziny, osłabienie spójności i dezintegracja znacznej części rodzin,
- wzrost liczby konfliktów małżeńskich i wzrost liczby rozwodów prowadzący do ich masowości,
- zmniejszenie się procentu osób pozostających w sformalizowanych związkach małżeńskich przy wzroście osób pozostających w alternatywnych dla rodziny związkach,
- występująca na dość szeroką skalę patologizacja społeczna i psychospołeczna części jednostek, mająca istotne reperkusje w życiu rodzinnym oraz mająca w znacznej mierze swe źródła w nieprawidłowo ukształtowanych rodzinach.

Dostrzega się zatem zmiany w modelach rodziny, społecznych funkcjach kobiety i mężczyzny, emancypację społeczną i zawodową kobiet, odkładanie decyzji o posiadaniu dzieci z powodu kariery zawodowej lub chęci samorealizacji. Pomimo tych procesów, rodzina wciąż uważana jest za najistotniejszą wartość i naturalne środowisko wychowawcze. Od charakteru oddziaływań rodziny, stosowanych metod oraz form wychowawczych zależy w dużej mierze to, jak będzie przebiegał rozwój dziecka. Rodzina jest więc tą szczególną instytucją wychowawczą, która wywiera specjalny wpływ na sferę poznawczą, emocjonalną

---

² Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym świecie*, Poznań 2003, s. 103-104.

i motywacyjną dzieci i młodzieży. Właściwie funkcjonująca, o pozytywnej atmosferze korzystnie wpływa na wszechstronny rozwój dziecka³.

Istotnym problemem społeczeństwa jest to, że wywierający silny wpływ na rodzinę i jednostkę rozwój współczesnej cywilizacji generuje, oprócz pozytywnych, również zjawiska negatywne. Problemy i zagrożenia współczesnej rodziny mają oczywiście różny wymiar i wiele kierunków. Należy jednak podkreślić, że przemiany, jakie dokonują się we współczesnej rodzinie, mogą mieć wymiar pozytywny, jak i negatywny. Z jednej strony wpływają na polepszenie warunków życia rodziny (postęp techniczny, osiągnięcia medyczne), a z drugiej są przyczyną dezintegracji i dezorganizacji życia rodzinnego. Coraz częściej wskazuje się na problemy rodziny w wypełnianiu jej zadań, na trudności w łączeniu obowiązków zawodowych i rodzinnych oraz na brak wsparcia dla młodszego i starszego pokolenia⁴.

Do najczęściej wymienianych w literaturze czynników zagrażających współczesnej rodzinie, a zarazem wpływających na przeobrażenia życia rodzinnego można zaliczyć⁵:

- wzrastającą pauperyzację rodzin,
- wyjazdy rodziców za granicę w celach zarobkowych,
- dezintegrację wewnątrzrodzinnej socjalizacji,
- osłabienie więzi emocjonalnych w rodzinie,
- wzrost atomizacji społecznej,
- wzrost anonimowości jednostek,
- upadek autorytetów rodzinnych,
- przesunięcia i zmiany w pozycjach i rolach w rodzinie,
- ograniczenie dzietności,
- dezintegrację rodziny i wzrost rozwodów,
- pluralizm w świecie wartości,

3 M. Dubis, *Rodzina jako środowisko kształtowania wartości u dzieci* [w:] W. Kowalski (red.), *Rodzina wobec współczesnych wyzwań*, Lublin 2014.

4 M. Dubis, *Wychowanie w rodzinie w obliczu współczesnych zagrożeń* [w:] E. Grudziewska, M. Mikołajczyk (red.), *Wybrane problemy społeczne*, Warszawa 2018, s 13-14.

5 Z. Tyska, *Współczesne rodziny polskie. Ich stan i kierunek przemian*, Poznań 2004, s. 83-85.

- wzrost rodzin problemowych i patologicznych,
- niską kulturę pedagogiczną rodziców.

Rodzina pomimo wielu przemian, jakie w niej i wokół niej się dokonują, ma największy wpływ na człowieka w jego dzieciństwie. Prowadzone liczne badania nad funkcjonowaniem rodziny w kontekście społeczno– ekonomicznym, kulturowym i psychospołecznym dowodzą, że rodzina jest nadal podstawowym elementem społecznej struktury, najważniejszym środowiskiem wychowawczym, a pełnionych w niej i przez nią funkcji w żaden sposób nie można zastąpić. Zatem w interesie zarówno jednostek, jak i społeczeństwa leży prawidłowe funkcjonowanie rodziny oraz tworzenie sprzyjających warunków do jej rozwoju.

Lokalne samorządy odpowiadają za stworzenie oraz funkcjonowanie systemu opieki nad dzieckiem i rodziną. Jest to niezwykle istotne i trudne zadanie, ponieważ działania na rzecz rodziny, to działania nie tylko na rzecz konkretnej grupy, ale i całej wspólnoty, a jak wiadomo wspierając rodzinę przyczyniamy się nie tylko do jej rozwoju, ale i wzmacniania więzi w całej społeczności.

Opracowanie i realizacja Programu Wspierania Rodziny i Rozwoju Pieczy Zastępczej, jest zadaniem wynikającym z Ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i pieczy zastępczej. Celem Programu jest zaplanowanie i podjęcie działań w zakresie pomocy rodzinom naturalnym przeżywającym różnego typu trudności zakłócające lub uniemożliwiające prawidłowe wypełnianie podstawowych funkcji opiekuńczo-wychowawczych oraz stworzenie spójnego i skutecznego systemu pomocy dla rodzin. W świetle założeń ustawy, pomoc dziecku i jego rodzinie powinna mieć charakter interdyscyplinarny i być udzielana przez właściwych specjalistów w ramach zintegrowanego lokalnego systemu. Ważne jest, aby zarówno działania, jak również decyzje względem rodziny i jej członków były podejmowane przy współpracy wyspecjalizowanych instytucji tj. pomocy społecznej, szkoły, sądu, policji itp.

Niniejszy Program Wspierania Rodziny i Rozwoju Pieczy Zastępczej w Gminie Markowa został opracowany na lata 2021-2023.

Rozdział 1. Podstawy prawne Programu Wspierania Rodziny i Rozwoju Pieczy Zastępczej

1.1. Wykaz aktów prawnych krajowych i lokalnych

Niniejszy Program będzie realizowany w oparciu o akty prawne, w szczególności:

- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej;
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej;
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie;
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy;
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi;
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe;
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy;
- Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowaniu dzieci;
- Ustawa z dnia 4 listopada 2016 r. o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem”.

Program wpisuje się również w dokumenty strategiczne Gminy Markowa , m.in.:

- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Markowa na lata 2022 – 2025;
- Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie w Gminie Markowa na lata 2022 – 2025

1.2. Zadania własne gminy w zakresie wspierania rodziny i rozwoju pieczy zastępczej

Obowiązek wspierania rodziny znajdującej się w trudnej sytuacji, niemogącej realizować funkcję opiekuńczo-wychowawczą oraz organizacji pieczy zastępczej, w zakresie ustalonym ustawą, spoczywa przede wszystkim na jednostkach samorządu terytorialnego oraz organach administracji rządowej. Zapisy art. 176 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie

pieczy zastępczej Gmina Markowa realizuje za pomocą Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Markowej.

Do zadań Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Markowej należy:

- opracowanie i realizacja 3-letnich gminnych programów wspierania rodziny i rozwoju pieczy zastępczej;
- tworzenie możliwości podnoszenia kwalifikacji przez asystentów rodziny;
- tworzenie oraz rozwój systemu opieki nad dzieckiem, w tym placówek wsparcia dziennego, oraz praca z rodziną przeżywającą trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo - wychowawczych przez:
  - zapewnienie rodzinie przeżywającej trudności wsparcia i pomocy asystenta rodziny oraz dostępu do specjalistycznego poradnictwa,
  - organizowanie szkoleń i tworzenie warunków do działania rodzin wspierających,
  - prowadzenie placówek wsparcia dziennego oraz zapewnienie w nich miejsc dla dzieci;
- finansowanie:
  - podnoszenia kwalifikacji przez asystentów rodziny,
  - kosztów związanych z udzielaniem pomocy, o której mowa w art. 29 pomoc rodziny wspierającej ust. 2 ponoszonych przez rodziny wspierające;
- współfinansowanie pobytu dziecka w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka, placówce opiekuńczo-wychowawczej, regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej lub interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym;
- sporządzanie sprawozdań rzeczowo-finansowych z zakresu wspierania rodziny oraz przekazywanie ich właściwemu wojewodzie, w wersji elektronicznej, z zastosowaniem systemu teleinformatycznego, o którym mowa w art. 187 zadania ministra właściwego do spraw rodziny ust. 3;

- prowadzenie monitoringu sytuacji dziecka z rodziny zagrożonej kryzysem lub przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczej, zamieszkałego na terenie gminy.

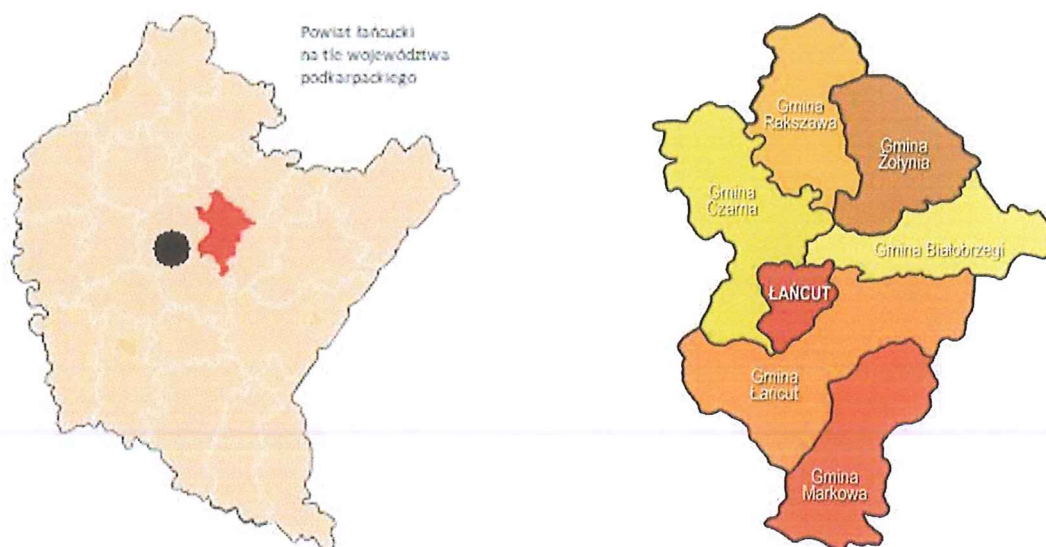
Do roku 2017 ustawa z 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej była jedynym podstawowym aktem prawnym, który definiował różnorodne formy wsparcia rodziny na poziomie gminy. W grudniu 2016 roku Rada Ministrów podjęła uchwałę w sprawie przyjęcia kompleksowego programu wsparcia dla rodzin „Za życiem”. W ślad za programem została uchwalona Ustawa o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem”. Wspomniane dokumenty zaczęły obowiązywać w styczniu 2017 roku.

Ustawa „Za życiem” wspiera rodziny z osobami niepełnosprawnymi, a w szczególności wychowujące niepełnosprawne dzieci. Proponowana przez rząd pomoc obejmuje kompleksowe rozwiązania dotyczące wsparcia kobiet w ciąży i ich rodzin, wczesnego wspomaganie dziecka i jego rodziny, usług wspierających i rehabilitacyjnych oraz wsparcia mieszkaniowego. Zgodnie z nowymi przepisami rodzinom, w których urodzi się dziecko z ciężką i nieodwracalną niepełnosprawnością albo nieuleczalną chorobą zagrażającą życiu, które powstała w prenatalnym okresie rozwoju dziecka lub w czasie porodu, przysługuje jednorazowe świadczenie w wysokości 4 tys. zł. Ustawa „Za życiem” przewiduje również m. in. że przewodnikiem po systemie wsparcia dla rodzin, w których urodzą się dzieci z niepełnosprawnością lub ciężką chorobą, będzie asystent rodziny, którego zadaniem będzie koordynowanie dostępnej pomocy. Ustawa ma również znacznie usprawnić dostęp do świadczeń zdrowotnych.

Rozdział 2. Diagnoza sytuacji rodzin w Gminie Markowa

2.1. Demografia Gminy

Gmina Markowa jest gminą wiejską położoną w powiecie łańcuckim, w województwie podkarpackim. W skład gminy wchodzi trzy miejscowości (sołectwa) tj. Markowa, Husów, Tarnawka. Powierzchnia Gminy Markowa zajmuje 68,5 km², co stanowi 15,3% powiatu łańcuckiego i 0,4% woj. podkarpackiego.

Gminę Markowa według stanu na 31.12.2020 r. zamieszkuje 6.527 mieszkańców, natomiast gęstość zaludnienia wynosi 94,5 osób/km², przy czym największe jest w miejscowości Markowa (139,5 osób/km²), a najmniejsze w miejscowości Tarnawka (26,4 osób/km²). Z uwagi na gęstość zaludnienia Gmina Markowa zaliczana jest do gmin o średnim zaludnieniu. Największe skupiska ludności występują w zwartej zabudowie wiejskiej, we wsi Markowa.

Na przestrzeni ostatnich lat obserwuje się spadek liczby mieszkańców stale zamieszkujących na terenie Gminy, a równocześnie wzrasta odsetek turystów i osób przyjezdnych oraz czasowo przebywających na terenie Gminy, co ma związek ze stałym wzrostem zainteresowania powstałym w 2016 r. Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas II wojny światowej im. Rodziny Ulmów oraz Skansenem – Zagrodą w Markowej. Gmina Markowa posiada umiarkowany potencjał ludnościowy, z tendencją do starzenia się lokalnej społeczności, co będzie miało duży wpływ na sytuację gospodarczą w gminie

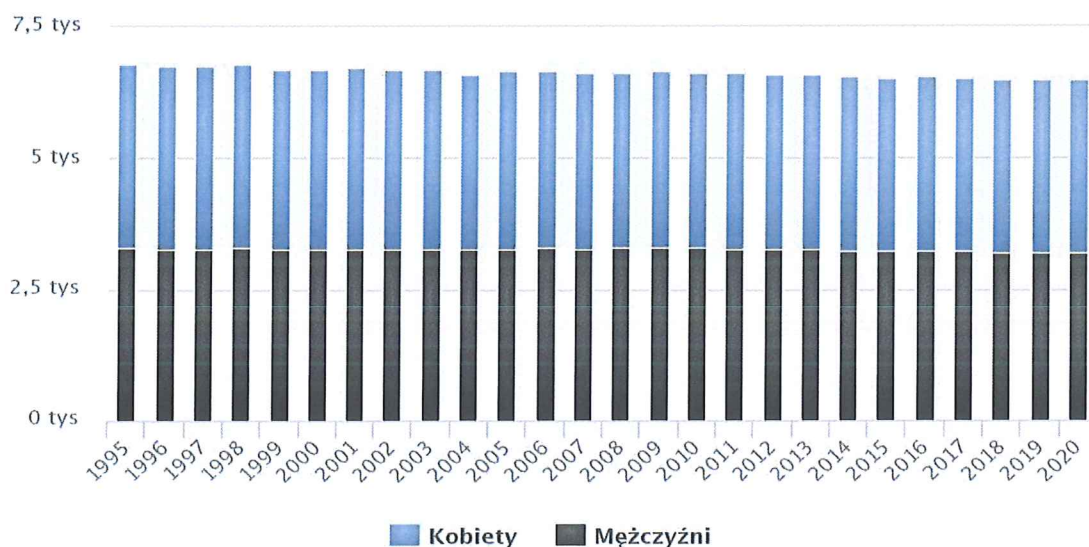
w przyszłości. 60,9% mieszkańców gminy Markowa jest w wieku produkcyjnym, 19,7% w wieku przedprodukcyjnym, a 19,4% mieszkańców jest w wieku poprodukcyjnym.

Równocześnie Gmina Markowa jest najmniej ludną gminą ze wszystkich gmin w powiecie łańcuckim. Na terenie Gminy Markowa w 2018 roku zameldowało się 47 osób, w 2019 roku zameldowało się 54 osoby, w 2020 roku zameldowało się 48 osób.

Statystyki demograficzne Gminy Markowa (dane USC)			
	2018 r.	2019 r.	2020 r.
Liczba urodzeń: ogółem (K/M)	85 (51/34)	82 (34/48)	76 (40/36)
Liczba zgonów: ogółem (K/M)	77 (32/45)	82 (41/41)	84 (40/44)
Liczba małżeństw zawartych	53	59	34
Liczba orzeczonych rozwodów	12	3	8
Liczba orzeczonych separacji	1	0	1

Populacja – Gmina Markowa w latach 1995 – 2020

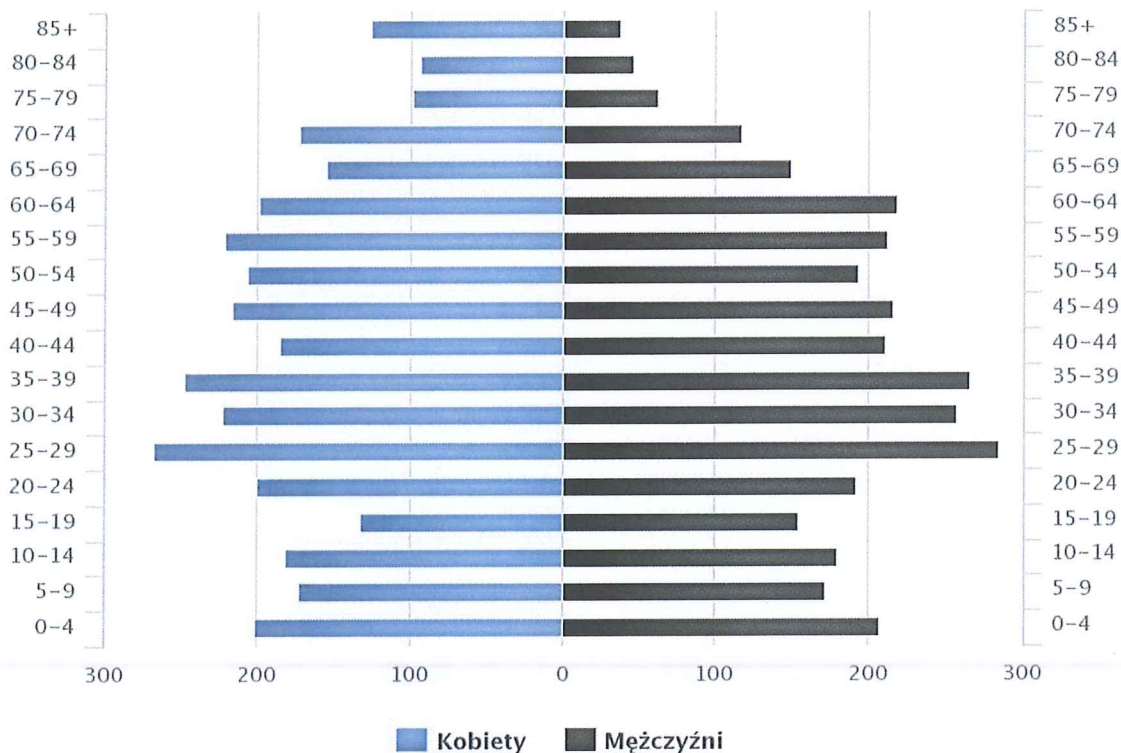
(Źródło: GUS)

www.polskawliczbach.pl

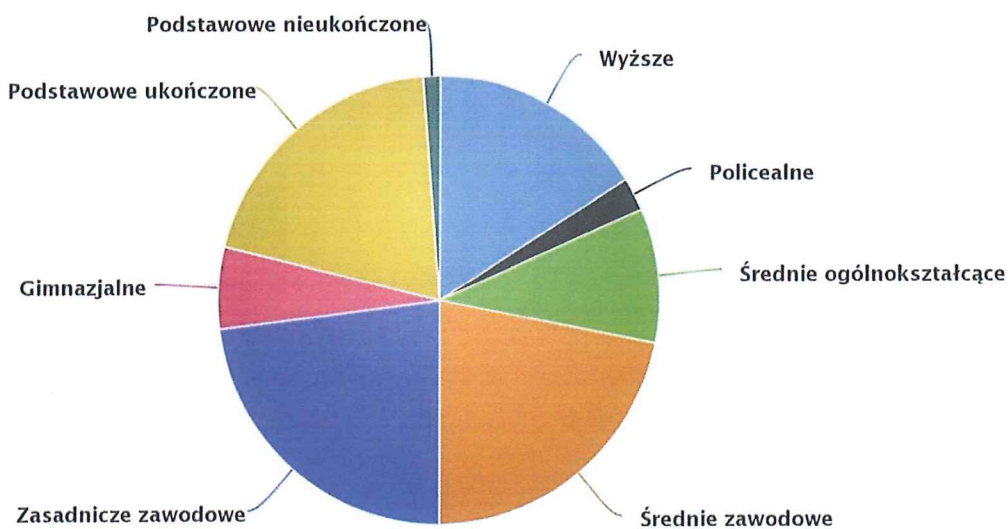
Piramida wieku mieszkańców gminy Markowa, 2020

(Źródło: GUS)

www.polskawliczbach.pl

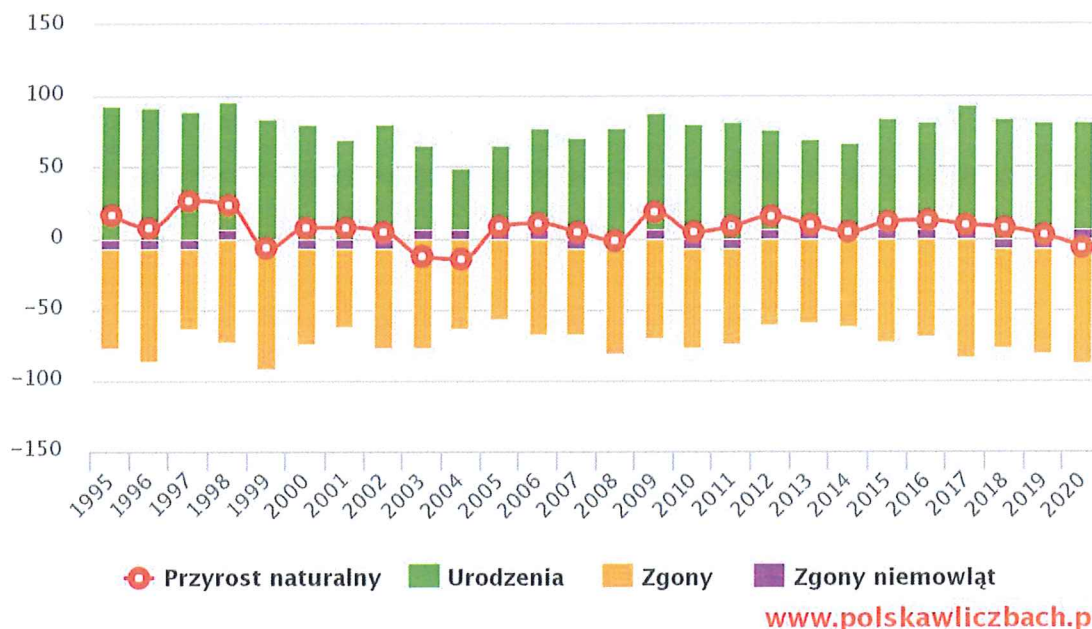
Poziom wykształcenia – Gmina Markowa

www.polskawliczbach.pl

Przyrost naturalny w latach 1995–2020 w gminie Markowa

(Źródło: GUS)

Gmina Markowa według stanu na 31.12.2020 roku jest organem prowadzącym dla 5 placówek oświatowych:

- Szkoła Podstawowa im. Sług Bożych Rodziny Ulmów w Markowej,
- Szkoła Podstawowa im. Jana Raka w Husowie, w skład której wchodzi Szkoła Filialna w Tarnawce z oddziałem przedszkolnym,
- Przedszkole Nr 1 w Markowej
- Przedszkole Nr 2 w Markowej
- Przedszkole w Husowie

Na terenie Gminy Markowa funkcjonuje również 1 placówka oświatowa niepubliczna – Ochronka Sióstr Służebniczek Przedszkole Niepubliczne w Markowej. W roku 2020 Gmina Markowa otrzymała dotację w ramach Programu MALUCH + na utworzenie pierwszego żłobka w Markowej, dzięki czemu uruchomiono od 1 stycznia 2021 Żłobek w Markowej powołany Uchwałą Nr XXII/122/20 Rady Gminy Markowa z dnia 1 października 2020 r.

Na terenie Gminy Markowa w zakresie opieki zdrowotnej funkcjonują:

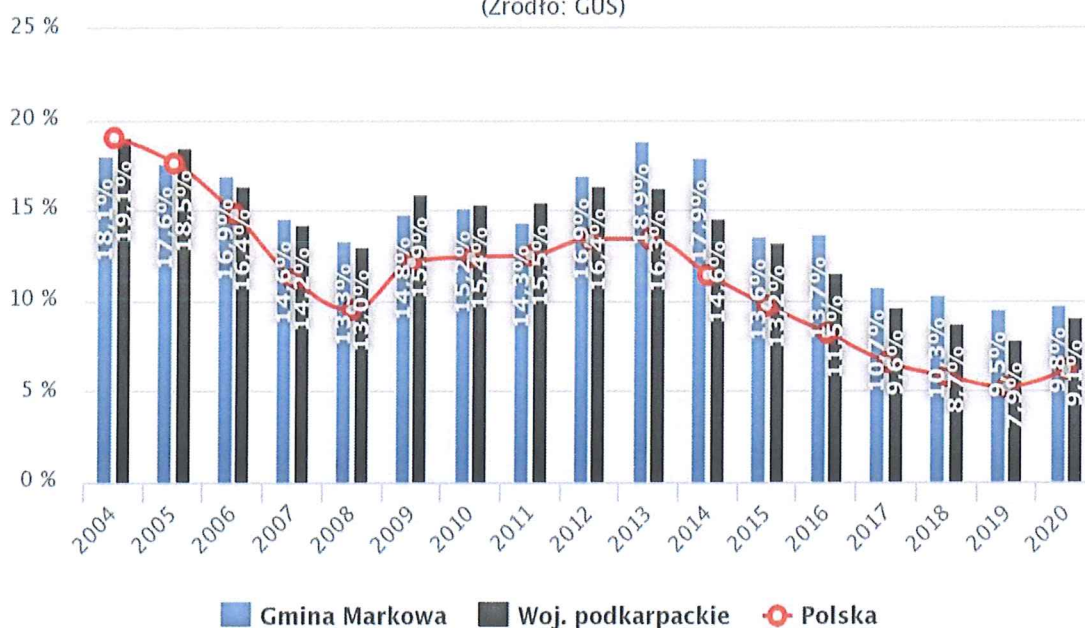
- Ośrodek Zdrowia w Markowej,

- Ośrodek Zdrowia w Husowie,
- Dwa gabinety indywidualnej praktyki lekarskiej,
- 3 gabinety stomatologiczne,
- 2 apteki w Markowej oraz punkt apteczny w Husowie.

Gmina Markowa jest gminą typowo rolniczą, w której blisko 66,0% powierzchni stanowią użytki rolne, a co za tym idzie duża liczba mieszkańców gminy znajduje zatrudnienie bezpośrednio w rolnictwie i przedsiębiorstwach związanych z produkcją rolną i przetwarzaniem produktów rolnych. Według danych szacunkowych ludność związana z rolnictwem stanowi 84,7% populacji Gminy, a praca w rolnictwie indywidualnym jest podstawowym źródłem utrzymania dla blisko 13,6% mieszkańców Gminy. Zgodnie z danymi Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Rzeszowie stopa bezrobocia rejestrowanego województwa podkarpackiego według stanu na koniec grudnia 2020 r. wyniosła 9,1 % (w roku 2019 było to 7,9%), zaś w Powiecie Łańcuckim była wyższa i wyniosła 11,1% (w roku 2019 było to 9,6%) - tj. 3644 osób). Z Gminy Markowa zarejestrowanych jest 260 osób bezrobotnych, o 12 więcej niż rok wcześniej.

Szacunkowa stopa bezrobocia rejestrowanego w gminie Markowa w latach 2004 – 2020

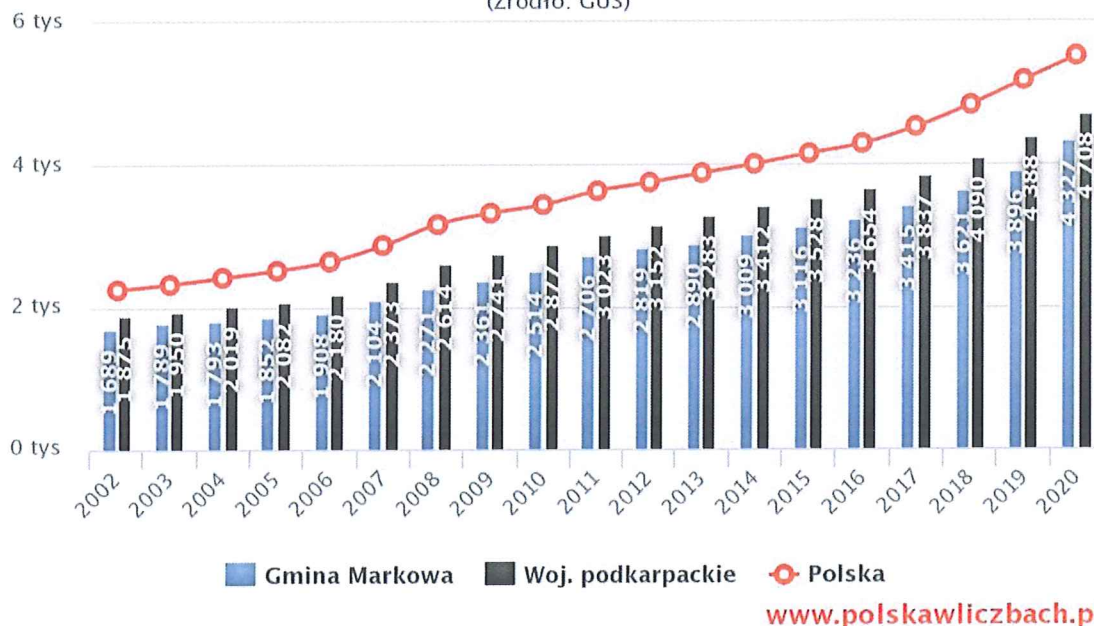
(Źródło: GUS)

www.polskawliczbach.pl

Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto (PLN) w gminie Markowa w latach 2002 – 2020

(Źródło: GUS)

Wymienione poniżej zasoby instytucjonalne Gminy Markowa to instytucje i organizacje pełniące funkcję wspierającą rodziny, w tym:

- Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Markowej
- Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Łąncucie,
- Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych,
- Gminny Zespół Interdyscyplinarny,
- placówki oświatowo – wychowawcze,
- zakłady opieki zdrowotnej,
- organizacje pozarządowe,
- kuratorzy sądowi,
- Kościół.

Formy i odbiorcy (ilość rodzin) świadczonej pomocy GOPS			
	2018	2019	2020
Świadczenia rzeczowe	134	112	99
Świadczenia pieniężne	77	92	92
Świadczenia porady	330	300	143
	2018	2019	2020
Liczba rodzin ogółem	138	137	190
Rodziny korzystające ze świadczeń z powodu uzależnień	8	8	14

Powody przyznawania pomocy społecznej (liczba osób)			
	2018 r.	2019 r.	2020 r.
Niepełnosprawność	57	51	45
Bezrobocie	36	34	37
Osoby dotknięte klęską żywiołową	0	1	0
Ubóstwo	76	64	50
Bezradność opiekuńczo-wychowawcza	30	35	28
Osoby dotknięte długotrwałą chorobą	69	62	54
Alkoholizm	8	8	14
Inne	28	22	26

O bezpieczeństwo mieszkańców Gminy dbają:

- Komenda Wojewódzka Policji w Rzeszowie,
- Komenda Powiatowa Policji w Łąncucie, w tym Dzielnicowy Rewiru 7, obejmującego obszar Gminy Markowa.

W 2020 r. na terenie gminy stwierdzono 38 przestępstw. Ich wykrywalność wyniosła prawie 90 %. Przestępstw kryminalnych odnotowano 21, drogowych 10, gospodarczych 4, innych 3. Jest to wartość znacznie mniejsza od wartości dla województwa podkarpackiego oraz znacznie mniejsza od średniej dla całej Polski. Podkreślić trzeba również, że przeciętna wykrywalność przestępstw na terenie Gminy oscyluje wokół 90 %.

Interwencje policyjne					
publiczne	157	121	115	88	93
domowe	42	60	50	41	57
ogółem	199	181	165	129	150

W związku z procedurą Niebieskiej Karty sporządzono:			
	2018 r.	2019 r.	2020 r.
Ogółem NK „A”	9	24	12
W tym przez:			
OPS	0	4	1
Placówki szkolno-wychowawcze	0	0	1
Policja	9	20	10

W 2018 r. procedurą NK objętych było 15 rodzin, w tym 6 z kontynuacją z lat poprzednich i 9 z datą wpływu w 2018 r. W 2019 r. procedurą NK objętych były 22 rodziny, w tym 6 z kontynuacją z lat poprzednich i 16 z datą wpływu w 2019 r. W 2020 r. procedurą NK objętych było 18 rodzin, w tym - 8 z kontynuacją z lat poprzednich i 10 z datą wpływu w 2020 r.

2.2. Sytuacja rodzin w świetle anonimowych badań mieszkańców Gminy

Badania miały charakter ankiety online przeprowadzonej przy użyciu internetowego narzędzia CORIGO. Jest to program pozytywnie zaopiniowany przez Ośrodek Rozwoju Edukacji. Obejmowały dorosłych mieszkańców Gminy Markowa, którzy ukończyli osiemnasty rok życia. Respondenci byli informowani o anonimowym charakterze ankiety oraz możliwości rezygnacji z badania w dowolnym momencie.

Celem badania była identyfikacja problemów społecznych występujących w środowisku lokalnym oraz poszerzenie obrazu diagnostycznego Gminy wynikającego z danych metrykalnych oraz dotychczasowych opracowań gminnych – w zakresie potrzebnym dla opracowania Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych oraz innych

programów profilaktycznych. W badaniu wzięło udział 75 osoby, w tym 12 mężczyzn oraz 63 kobiety. Respondenci mieścili się w przedziale 19 – 60 lat. Średnia wieku respondentów wyniosła 39 lat. W badaniu wzięli też udział uczniowie Szkół Podstawowych z terenu Gminy w przedziale wiekowym od klas IV do VIII. Łącznie odpowiedzi udzieliło 142 niepełnoletnich respondentów.

Najbardziej istotnymi w ocenie mieszkańców problemami społeczności lokalnej są w świetle wyników przeprowadzonych badań:

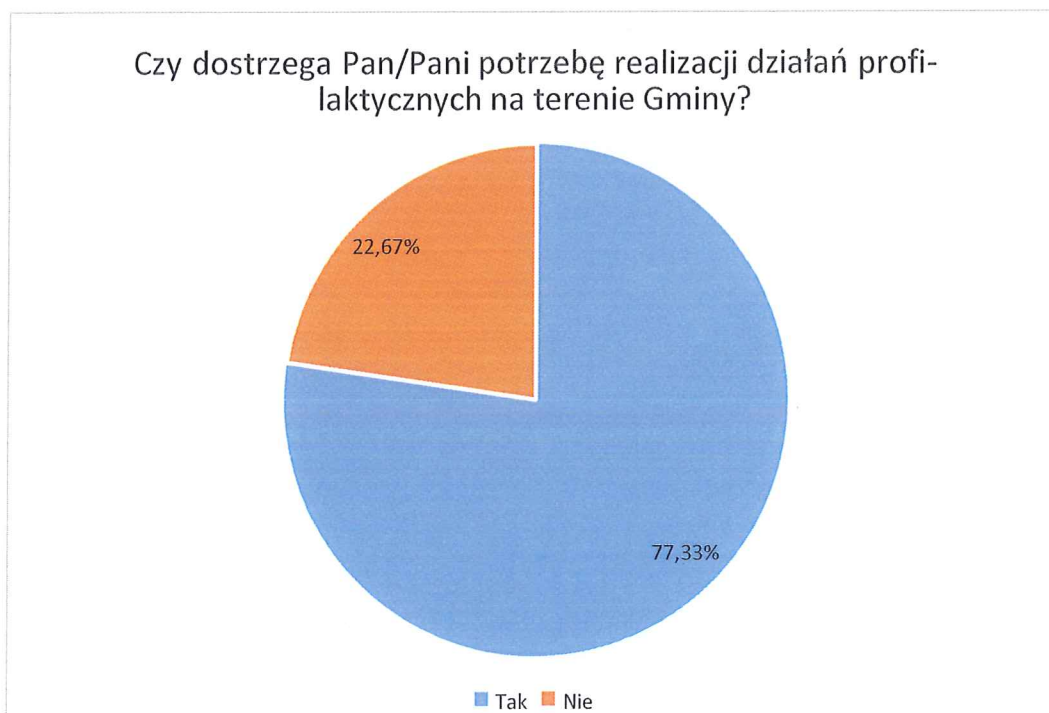
- pogorszenie kondycji psychicznej w związku z izolacją w czasie pandemii Covid -19,
- zasięg występowania długotrwałych chorób oraz sytuacja osób nimi dotkniętych,
- bezrobocie.

Innymi odpowiedziami o wysokim odsetku wskazań (20 % i więcej) są: zakres zależności rodzin o trwałego korzystania z różnych form pomocy społecznej, alkoholizm zaniedbanie rozwoju dzieci i młodzieży, przemoc domowa.

Ocena istotności lokalnych problemów społecznych przez badanych mieszkańców				
Problem	Bardzo istotny	Raczej istotny	Raczej nieistotny	Zdecydowanie nieistotny
Uzależnienie od alkoholu	25,33%	36,00%	16,00%	22,67%
Uzależnienie od narkotyków	16,00%	20,00%	25,33%	38,67%
Przemoc domowa	21,33%	24,00%	26,67%	28,00%
Bezrobocie	30,67%	26,67%	22,67%	20,00%
Bieda, ubóstwo	20,00%	34,67%	30,67%	14,67%
Bezdomność	8,00%	10,67%	42,67%	38,67%
Niepełnosprawność	17,33%	37,33%	24,00%	21,33%
Zaniedbanie rozwoju dzieci i młodzieży	24,00%	33,33%	29,33%	13,33%
Problemy opiekuńczo-wychowawcze (rodziców z dziećmi)	26,67%	36,00%	25,33%	12,00%
Bezradność osób w sprawach prowadzenia gospodarstwa domowego	17,33%	33,33%	36,00%	13,33%

Uzależnienie rodzin od różnych form pomocy społecznej	25,33%	34,67%	25,33%	14,67%
Izolacja społeczna osób starszych	22,67%	42,67%	22,67%	12,00%
Brak poczucia bezpieczeństwa u mieszkańców Gminy	20,00%	37,33%	34,67%	8,00%
Długotrwałe choroby	32,00%	42,67%	14,67%	10,67%
Pogorszenie kondycji psychicznej w związku z izolacją w czasie pandemii Covid -19	45,33%	34,67%	13,33%	6,67%

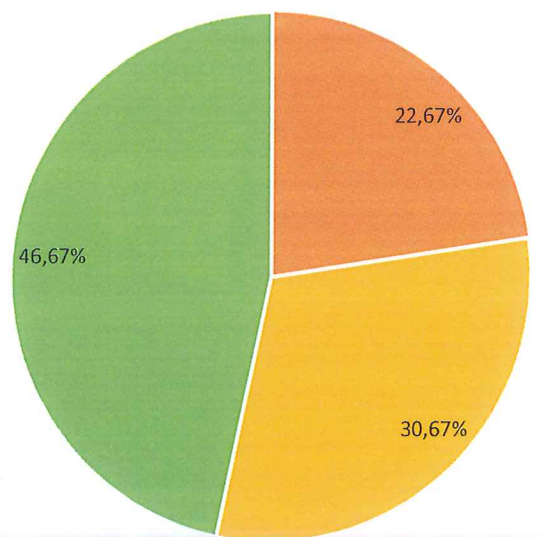
Równocześnie mocną stroną społeczności Gminnej w ocenach badanych jest integracja środowiska i jakość relacji międzyludzkich. Blisko 9 na 10 respondentów cieszy się dobrymi lub nawet bardzo dobrymi relacjami sąsiedzkimi. Jest to bez wątpienia jeden z powodów tego, że pomimo bardzo obciążającej emocjonalnie sytuacji w roku 2020, spowodowanej przez zagrożenie pandemią koronawirusa oraz skutki uboczne przedsięwziętych środków bezpieczeństwa sanitarno – epidemiologicznego 6 na 10 respondentów nie doświadczyło w tym okresie pogorszenia swojego ogólnego samopoczucia.

Jako najbardziej potrzebne działania respondenci wskazywali: zapewnienie wsparcia psychologicznego dla rodzin (40 % ankietowanych), pomoc w integracji dzieci po okresie

izolacji (24 %), warsztaty profilaktyczne dla uczniów (16 %), otwarte konsultacje z terapeutą uzależnień (12 %).

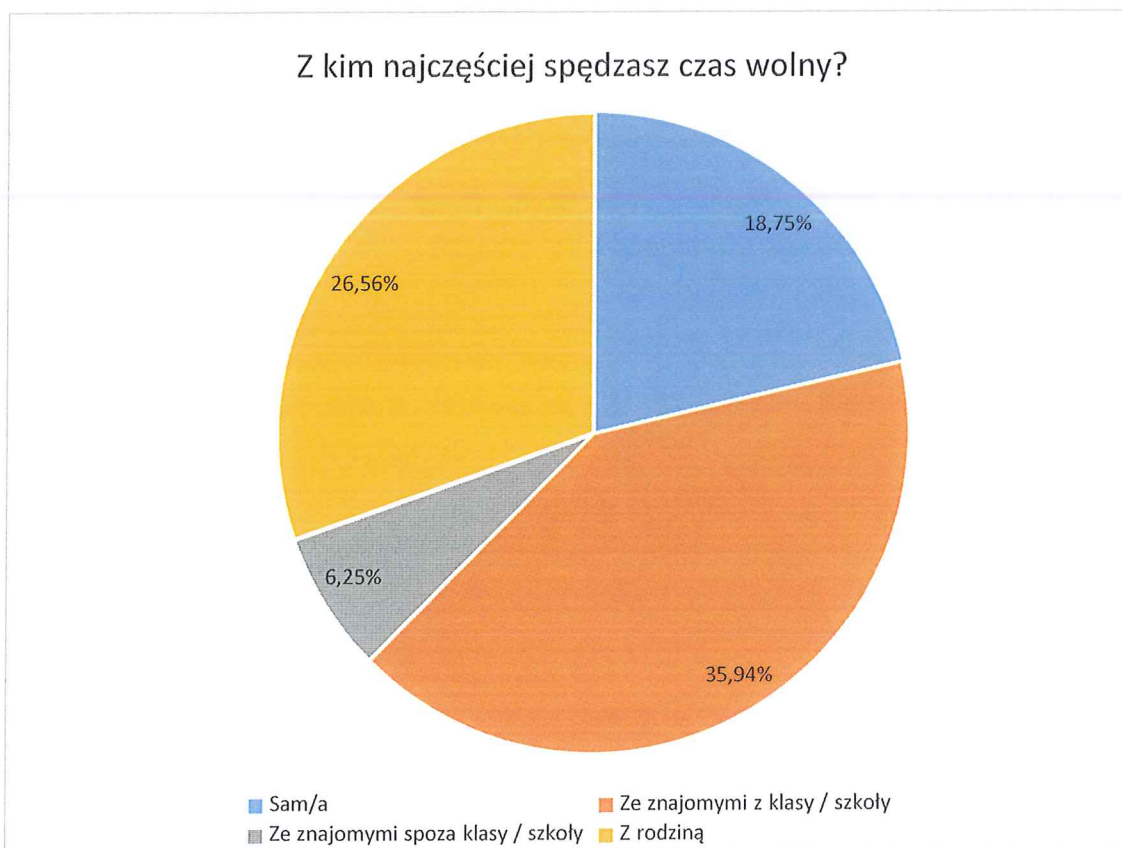
Czy w Pana/Pani otoczeniu są osoby (znane osobiście lub „ze słyszenia”) doświadczające przemocy w rodzinie?

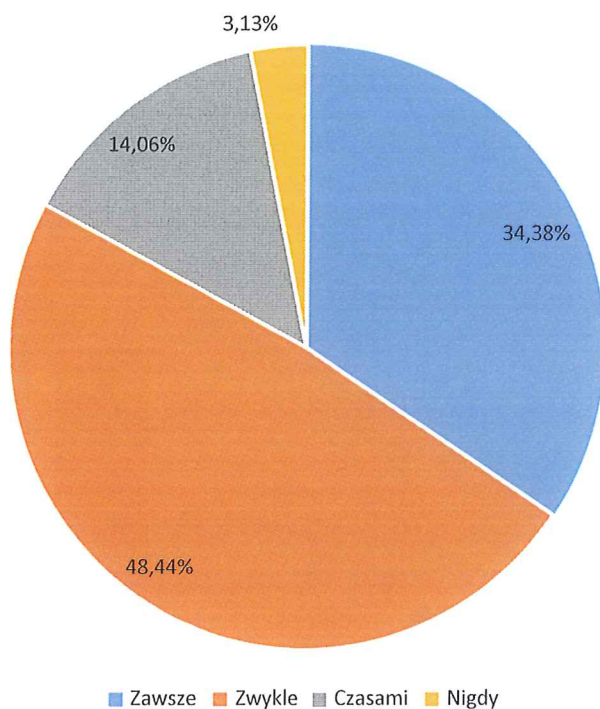
■ Tak
 ■ Nie jestem pewny/a, ale mam podejrzenia, że tak
 ■ Nie

Czy uważa Pan/Pani poniższe twierdzenia dotyczące wychowania dzieci za prawdziwe?				
Twierdzenie	Zgadzam się	Raczej się zgadzam	Raczej się nie zgadzam	Nie zgadzam się
Aby prawidłowo wychować dziecko, należy od czasu do czasu dawać klapsa	5,33%	21,33%	36,00%	37,33%
Dziecko powinno bać się rodziców, wtedy łatwiej o posłuszeństwo i szacunek	2,67%	8,00%	30,67%	58,67%
Stosowanie kar fizycznych powinno być zakazane prawem	30,67%	32,00%	28,00%	9,33%
Kary fizyczne hartują dziecko i pozwalają mu lepiej radzić sobie w przyszłości	1,33%	12,00%	28,00%	58,67%
Łagodne kary fizyczne nie są przemocą w rodzinie	4,00%	28,00%	25,33%	42,67%
Bicie dziecka jest oznaką bezradności rodziców	40,00%	34,67%	14,67%	10,67%

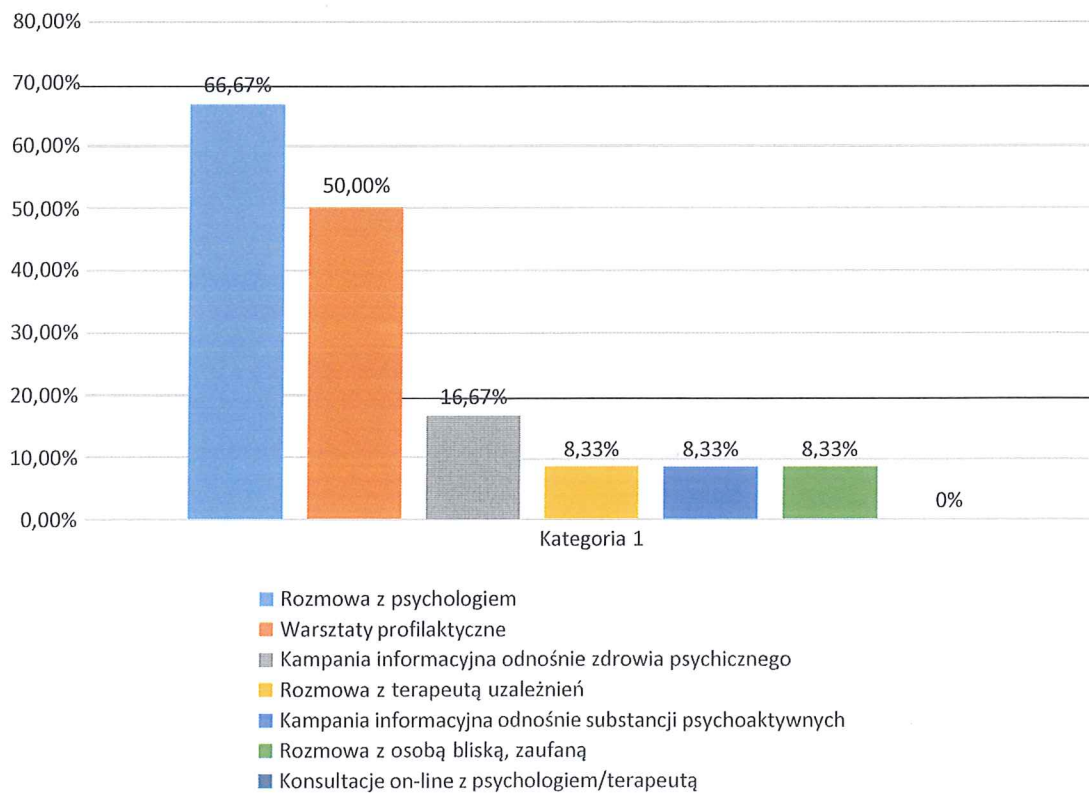
Bardzo pozytywną informacją jest to, że niemal trzy czwarte mieszkańców czuje się w swojej Gminie zupełnie bezpiecznie (74 % odpowiedzi). Równocześnie jednak łącznie ponad połowa ankietowanych wskazuje, że z pewnością zna osoby doświadczające przemocy w rodzinie albo ma w tym zakresie uzasadnione podejrzenia. Alarmujący jest odsetek respondentów przyznających, że nie wiedzą, gdzie w Gminie ofiara przemocy może szukać pomocy (81 %). Nie można też pominąć w ocenie tego faktu wskazanych w odpowiedziach otwartych komentarzy respondentów. Wydaje się wskazane przeprowadzenie wśród mieszkańców Gminy kampanii informacyjnej, mającej na celu zwrócenie uwagi na negatywne skutki pozwalania na jakiegokolwiek formy przemocy w rodzinie, prawidłowe rozumienie natury tego problemu. Warto przy tej okazji szeroko poinformować mieszkańców o miejscach, gdzie osoba doświadczająca przemocy może uzyskać pomoc.

Czy rodzice wiedzą co robisz w czasie wolnym?

Jakie wsparcie byłby najbardziej potrzebne?

Rozdział 3. Program Wspierania Rodziny i Rozwoju Pieczy Zastępczej

3.1. Cel główny Programu Wspierania Rodziny i Rozwoju Pieczy Zastępczej

Głównym celem wyznaczonym w Programie Wspierania Rodziny i Rozwoju Pieczy Zastępczej w Gminie Markowa na lata 2021-2023 jest:

**Stworzenie skutecznego systemu wsparcia i opieki nad rodziną i dzieckiem,
ze szczególnym uwzględnieniem rodzin przeżywających trudności
w pełnieniu funkcji opiekuńczo - wychowawczych.**

Osiągnięciu celu głównego ma służyć realizacja przedstawionych poniżej celów szczegółowych. Będzie to możliwe przy zaangażowaniu wszystkich instytucji działających na terenie Gminy Markowa, podmiotów społecznych i gospodarczych oraz przedstawicieli społeczności lokalnej.

3.2. Cele szczegółowe Programu: kierunki działań, wskaźniki monitorujące oraz realizatorzy

I cel szczegółowy: Wspieranie rodzin przeżywających trudności opiekuńczo-wychowawcze

Kierunki działań:

- Organizowanie specjalistycznego poradnictwa m.in. psychologicznego, pedagogicznego, prawnego na rzecz rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo – wychowawczych;
- Wspieranie rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo – wychowawczych przy pomocy rodzin wspierających;
- Udzielanie wsparcia rodzinom posiadającym trudną sytuację finansową z systemu zabezpieczenia socjalnego (np. stypendia szkolne, dożywianie dzieci, dodatki mieszkaniowe, pomoc przyznawana na podstawie ustawy o pomocy społecznej, świadczeniach rodzinnych, środki PFRON)
- Udzielanie wsparcia rodzinom dotkniętym przemocą, problemem alkoholowym;

- Organizowanie wypoczynku letniego i zimowego z programem profilaktycznym (alkohol, substancje psychoaktywne, przemoc) dla dzieci i młodzieży;
- Opracowywanie i wdrażanie projektów i programów profilaktyczno – edukacyjnych dla rodzin i dzieci;
- Prowadzenie monitoringu sytuacji dziecka z rodziny zagrożonej kryzysem lub przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo – wychowawczej;
- Zapewnianie usługi asystenta rodziny oraz monitorowanie sytuacji dziecka i rodziny po zakończeniu pracy z asystentem rodziny;
- Pomoc w organizowaniu ruchów samopomocowych, organizowanie grup wsparcia dla rodzin borykających się z różnorodnymi problemami;
- Udzielanie pomocy rodzinom biologicznym w poszukiwaniu, podejmowaniu i utrzymywaniu pracy zarobkowej;
- Udzielanie pomocy rodzinom przeżywającym problemy związane z uzależnieniami behawioralnymi.

Wskaźniki monitorujące:

- ✓ liczba utworzonych grup wsparcia;
- ✓ liczba osób biorących udział w spotkaniach grup wsparcia;
- ✓ liczba rodzin objętych monitoringiem pracownika socjalnego;
- ✓ liczba rodzin pozostających w monitoringu po zakończeniu pracy z asystentem rodziny;
- ✓ liczba dzieci korzystających ze wsparcia świetlicy środowiskowej;
- ✓ liczba wychowawców zatrudnionych w świetlicy środowiskowej;
- ✓ liczba osób korzystających ze wsparcia specjalistów;
- ✓ liczba rodzin wspierających;
- ✓ liczba rodzin objętych wsparciem rodzin wspierających;
- ✓ liczba dzieci korzystających z wypoczynku z programem profilaktycznym;
- ✓ liczba realizowanych programów profilaktycznych;

- ✓ liczba osób uczestniczących w programach profilaktycznych;
- ✓ liczba rodzin korzystających z dodatku mieszkaniowego;
- ✓ liczba rodzin korzystających z pomocy finansowej przyznawanej na podstawie ustawy o pomocy społecznej i świadczeniach rodzinnych;
- ✓ liczba dzieci korzystających ze stypendiów;
- ✓ liczba Niebieskich Kart wszczętych i zakończonych na skutek ustania przemocy;
- ✓ liczba sprawców przemocy biorących udział w programach korekcyjnoedukacyjnych;
- ✓ liczba osób biorących udział w spotkaniach grup dla osób doznających przemocy w rodzinie.

Realizatorzy: Gmina Markowa, GOPS w Markowej, organizacje pozarządowe, placówki oświatowe, GZI w Markowej, GKRPA w Markowej, Policja, sądy, prokuratura, Powiatowy Urząd Pracy, Starostwo Powiatowe w Łańcucie,

II cel szczegółowy: Wzmacnianie roli i funkcji rodziny

Kierunki działań:

- Zagwarantowanie rodzinom biologicznym możliwości korzystania z poradnictwa specjalistycznego (psycholog, pedagog, radca prawny, logopeda itp.);
- Realizowanie działań i projektów sprzyjających umacnianiu rodziny (festyny, biesiady, spotkania z ciekawymi ludźmi);
- Wspieranie rodzicielstwa – realizacja rządowego programu dla rodzin wielodzietnych „Karta Dużej Rodziny”;
- Udzielanie wsparcia rodzinom, w których są osoby niepełnosprawne, a w szczególności niepełnosprawne dzieci;
- Poradnictwo i praca socjalna na rzecz rodzin z dziećmi świadczona przez pracowników GOPS;
- Umacnianie więzi rodzinnych poprzez wymianę doświadczeń międzypokoleniowych;

- Systematyczna współpraca Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej z placówkami oświatowymi w celu bieżącej analizy sytuacji dzieci i młodzieży uczęszczającej do szkół oraz rozwijania współpracy z rodzicami;
- Organizacja czasu wolnego dzieci i młodzieży poprzez rozwijanie oferty sportowej i kulturalnej;
- Tworzenie placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży działających w formie opiekuńczej, specjalistycznej lub pracy podwórkowej (np. koła zainteresowań, świetlice, kluby, ogniska wychowawcze, lub specjalistycznej lub pracy podwórkowej realizowanej przez wychowawcę).

Wskaźniki monitorujące:

- ✓ liczba rodzin objętych poradnictwem specjalistycznym;
- ✓ liczba zorganizowanych przedsięwzięć/ działań;
- ✓ liczba osób biorących udział w przedsięwzięciach/ działaniach;
- ✓ liczba osób objętych wsparciem pracowników GOPS;
- ✓ liczba osób, które otrzymały Kartę Dużej Rodziny;
- ✓ liczba placówek wsparcia dziennego;
- ✓ liczba dzieci uczęszczających na zajęcia do placówek wsparcia dziennego;
- ✓ liczba dzieci korzystających z zajęć pozalekcyjnych;
- ✓ liczba rodzin objętych wsparciem, w których występuje problem niepełnosprawności.

Realizatorzy: Gmina Markowa, GOPS w Markowej, organizacje pozarządowe, placówki oświatowe, ZI w Markowej, GKRPA w Markowej, Policja, sądy, prokuratura, Powiatowy Urząd Pracy, Starostwo Powiatowe w Łańcucie,

III cel szczegółowy: Zapewnienie dzieciom pobytu w pieczy zastępczej oraz umożliwienie im powrotu do rodzin biologicznych

Kierunki działań:

- Kierowanie asystenta do pracy z rodziną, przygotowanie planu pracy z rodziną, realizacja zadań;
- Finansowanie kosztów, o których mowa w art. 29 ust. 2 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej związanych z realizacją pomocy przez rodziny wspierające;
- Dążenie do reintegracji rodziny poprzez pracę z rodziną biologiczną;
- Współfinansowanie na zasadach zawartych w ustawie pobytu dziecka w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka, placówce opiekuńczo-wychowawczej, regionalnej placówce opiekuńczo – terapeutycznej lub interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym;
- Współpraca z Sądami i ich organami pomocniczymi oraz innymi instytucjami w zakresie oceny sytuacji dziecka przebywającego w rodzinie dysfunkcyjnej lub umieszczonego w pieczy zastępczej;
- Monitorowanie i ocena sytuacji opiekuńczo-wychowawczej dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej.

Wskaźniki monitorujące:

- ✓ liczba rodzin biologicznych objętych wsparciem asystenta rodziny;
- ✓ liczba rodzin, w których zakończono współpracę z uwagi na realizację planu pracy i osiągnięcie zamierzonego celu;
- ✓ liczba planów pracy skoordynowanych z planem pomocy dziecku umieszczonego w pieczy zastępczej;
- ✓ liczba rodzin wspierających korzystających ze wsparcia;
- ✓ liczba dzieci, które powróciły do rodziny biologicznej;
- ✓ liczba dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej, za które gmina jest zobowiązana do partycypowania w kosztach oraz kwota poniesionych wydatków;

- ✓ liczba posiedzeń zespołu ds. oceny sytuacji dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej, w których udział wziął pracownik socjalny/asystent rodziny;
- ✓ liczba spraw sądowych, w których udział wziął pracownik socjalny/ asystent rodziny;
- ✓ liczba spotkań w zespole ds. ocen sytuacji dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej.

Realizatorzy: Gmina Markowa, GOPS w Markowej, organizacje pozarządowe, placówki oświatowe, ZI w Markowej, GKRPA w Markowej, Policja, sądy, prokuratura, Powiatowy Urząd Pracy, Starostwo Powiatowe w Łańcucie, kuratorzy zawodowi i społeczni

IV cel szczegółowy: Doskonalenie systemu wspierania rodziny

Kierunki działań:

- Przystępowanie do rządowych programów wspierania rodziny;
- Zapewnienie środków na realizację zadania dotyczącego wspierania rodziny na terenie Gminy Markowa
- Zapewnienie osobom świadczącym wsparcie na rzecz rodzin możliwości podnoszenia swoich kwalifikacji poprzez udział w szkoleniach oraz samokształceniach;
- Monitorowanie realizacji Programu Wspierania Rodziny;
- Zapewnienie dostępu do superwizji asystentom rodziny oraz pracownikom instytucji działających na rzecz wspierania rodziny;
- Udzielanie informacji o instytucjach świadczących pomoc na rzecz rodziny, informowanie o możliwościach i perspektywach poprawy swojej sytuacji;
- Współpraca z organizacjami pozarządowymi i kościelnymi oraz instytucjami zajmującymi się pomocą dziecku i rodzinie.

Wskaźniki monitorujące:

- ✓ liczba instytucji i organizacji pracujących na rzecz dziecka i rodziny;

- ✓ liczba programów do których przystąpiła Gmina Markowa oraz kwota pozyskanych dofinansowań;
- ✓ liczba osób biorących udział w formach doskonalenia zawodowego;
- ✓ liczba szkoleń doskonalenia zawodowego;
- ✓ liczba zorganizowanych superwizji;
- ✓ liczba pracowników biorących udział w superwizjach;
- ✓ liczba udzielonych informacji;
- ✓ coroczny projekt budżetu na realizację zadań.

Realizatorzy: Gmina Markowa, GOPS w Markowej, organizacje pozarządowe, placówki oświatowe, ZI w Markowej, GKRPA w Markowej, Policja, sądy, prokuratura, Powiatowy Urząd Pracy, Starostwo Powiatowe w Łańcucie, kuratorzy zawodowi i społeczni

3.3. Realizacja, monitoring oraz ewaluacja Programu Wspierania Rodziny i Rozwoju Pieczy Zastępczej

Działania wyznaczone w Programie Wspierania Rodziny i Rozwoju Pieczy Zastępczej dla Gminy Markowa mają charakter ciągły i są skierowane do rodzin wychowujących dzieci na terenie Gminy Markowa, w szczególności tych przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo - wychowawczej oraz zagrożonych umieszczeniem dzieci w pieczy zastępczej. Kolejno, adresatami Programu są rodziny, którym Sąd ograniczył władzę rodzicielską lub które zostały pozbawione władzy rodzicielskiej oraz rodziny, z których dzieci przebywają już w pieczy zastępczej. Program adresowany jest również osób/ instytucji zajmujących działaniami na rzecz wspierania rodziny.

Podmiotami odpowiedzialnymi za realizację działań są: Wójt Gminy Markowa, Rada Gminy, Urząd Gminy, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Gminny Zespół Interdyscyplinarne, placówki oświatowe. Natomiast parterami w realizacji działań są: fundusz zdrowia, specjaliści, Policja, Prokuratura Rejonowa, Sąd Rejonowy, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, kuratorzy zawodowi i społeczni, inne ośrodki wsparcia, organizacje pozarządowe, Kościoły i społeczność lokalna.

Monitoring Programu umożliwi analizę realizacji podejmowanych działań, a także pozwoli na ocenę ich skuteczności i efektywności. W celu oceny stopnia wdrożenia działań zostaną wykorzystane wymienione do celów szczegółowych wskaźniki monitoringowe, co pozwoli na bieżące podejmowanie ewentualnych działań korygujących.

Ocena poszczególnych działań odbywać się będzie na podstawie corocznej analizy realizacji założeń Programu. Ocena, ta w postaci sprawozdania z przebiegu realizacji Programu zostanie przedłożona Wójtowi Gminy Markowa oraz Radzie Gminy do końca kwietnia każdego roku, po upływie pełnego roku realizacji Programu. Sprawozdanie będzie obejmowało między innymi dane z zakresu celów szczegółowych niniejszego Programu. Program będzie miał charakter otwarty, a jego ewaluacja będzie prowadzona zależnie od aktualnie występujących potrzeb.

Szczegółowe określenie wysokości planowanych środków na realizację Programu nie jest możliwe ze względu na długi okres obowiązywania dokumentu, a także brak stałych, długookresowych źródeł finansowania. Należy założyć, że źródłami finansowania lub współfinansowania przedsięwzięć przewidzianych do realizacji Programu będą: budżet samorządowy (gminny, powiatowy, wojewódzki) i centralny, fundusze zewnętrzne m.in. fundusze strukturalne Unii Europejskiej, inne programy, organizacje pozarządowe, sponsorzy indywidualni (krajowi i zagraniczni).

PRZEWODNICZĄCY
RADY GMINY MARKOWA

Maria Ryznar-Folta
Maria Ryznar-Folta